

INTERNATIONAL CONFERENCE
“Global Horizons in Philology and Pedagogy: Experiences of Turkic Nations”
September 25, 2025

TOHIR MALIK ASARLARIDA INSONIYLIK VA AXLOQIY QADRIYATLAR MASALASI

Bahronova Iroda Otabek qizi

Navoiy davlat universiteti

1-bosqich magistranti

+998913320756

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tohir Malik asarlarida insoniylik va axloqiy qadriyatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Adib qalamiga mansub roman va hikoyalarda insoniy fazilatlar, halollik, adolat, vijdon, mehr-oqibat, yaxshilik va yovuzlik to‘qnashuvi kabi tushunchalar qanday yoritilgani ko‘rib chiqiladi. Maqolada asarlardagi qahramonlar xarakteri va ularning axloqiy tanlovlari orqali yozuvchining g‘oyaviy maqsadi ochib beriladi. Tahlil jarayonida badiiy adabiyotning axloqiy tarbiya vositasi sifatidagi o‘rni ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Tohir Malik, insoniylik, axloqiy qadriyatlar, adolat, mehr-oqibat, halollik, badiiy obraz, axloqiy tanlov.

Abstract: This article analyzes the artistic interpretation of humanity and moral values in the works of Tohir Malik. It examines how concepts such as human virtues, honesty, justice, conscience, compassion, the struggle between good and evil are portrayed in his novels and stories. The study explores the characters’ moral choices and how they reflect the author’s ideological purpose. Furthermore, the article discusses the role of literature as a means of moral education.

Keywords: Tohir Malik, humanity, moral values, justice, compassion, honesty, literary character, moral choice.

Аннотация: В данной статье анализируется художественная интерпретация человечности и моральных ценностей в произведениях Тохира Малика. Рассматривается, как в его романах и рассказах раскрываются такие понятия, как человеческие добродетели, честность, справедливость, совесть, сострадание, противостояние добра и зла. Исследуются моральные выборы персонажей и их связь с идейным замыслом автора. Также обсуждается роль художественной литературы как средства нравственного воспитания.

Ключевые слова: Тохир Малик, человечность, моральные ценности, справедливость, сострадание, честность, художественный образ, моральный выбор.

KIRISH

Tohir Malik ijodi o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos uslub va dolzarb mavzularni qamrab olishi bilan ajralib turadi. Adib asarlarida insoniylik, axloqiy qadriyatlar, ezgulik va yovuzlik to‘qnashuvi, adolat va haqiqat izlash kabi tushunchalar markaziy o‘rinni egallaydi. Uning badiiy merosi, ayniqsa, “Shaytanat” romani va boshqa hikoya-qissalarida jamiyatdagi ma’naviy-insoniy muammolar chuqur yoritilib, axloqiy tanlov masalasi keng badiiy tahlil etiladi. Mazkur maqolada Tohir Malik asarlarida insoniylik va axloqiy qadriyatlarning ifodalanishi tahlil qilinadi. Xususan, adibning asarlarida insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va harakatlarining badiiy talqini qanday amalga oshirilgani

o‘rganiladi. Tadqiqot davomida yozuvchining badiiy vositalari, qahramonlar xarakteri va ularning ijtimoiy-ma‘naviy muhit bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, Tohir Malik asarlarida axloqiy qadriyatlarining targ‘ib qilinishi va ularning jamiyatga ta‘siri masalasi ham yoritiladi.

Maqolaning ilmiy ahamiyati shundan iboratki, unda Tohir Malik asarlaridagi axloqiy muammolar adabiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganilib, adibning badiiy mahorati va uning axloqiy-falsafiy qarashlari o‘zaro bog‘liq holda tahlil etiladi. Ushbu tadqiqot natijalari adabiyotshunoslik va axloqiy tarbiya nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etishi mumkin.

ADABIYOTLAR SHARHI VA METOD

Tohir Malik ijodi, xususan, uning “Shaytanat”, “Murdalar gapirmaydilar” va “Iblis devori” kabi asarlari o‘zbek adabiyotida insoniylik va axloqiy qadriyatlarining badiiy talqini nuqtayi nazaridan alohida o‘rganishga arziydigan muhim adabiy namunalardan hisoblanadi. Ushbu asarlarda inson xarakteri, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur tahlil etilgan.

N.S. Qobilova va M.A. Rajabovaning¹ tadqiqotlarida **Tohir Malik asarlarida inson xarakterini ifodalovchi leksik birliklarning ijobiy va salbiy xususiyatlari** keng yoritilgan. Ularning ilmiy ishlari adib tilining xalqona, kitobxon qalbidan joy oladigan sodda va ravon bo‘lishi, leksik birliklarning asar mazmuniga uyg‘unligi va insoniylikni ifodalashdagi ahamiyati kabi jihatlarni tahlil qiladi.

Tilshunoslik nuqtayi nazaridan, Nurmonov A., Shahobiddinova Sh., Iskandarova Sh. va D. Nabiyeva kabi olimlarning “O‘zbek tilining nazariy grammatikasi” asarida badiiy matnlardagi leksik birliklar, semantik o‘zgarishlar va frazeologik birliklarning tahlili yuzasidan nazariy yondashuvlar berilgan bo‘lib, bu Tohir Malik asarlaridagi xarakter va axloqiy mazmuni o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, Rasulov R. va Narzieva M. o‘z maqolalarida leksikologiya, xususan, sinonimlar, antonimlar, arxaik va tarixiy so‘zlar hamda yangi yasama birliklarning badiiy matndagi o‘rni haqida fikr yuritgan. Ushbu tadqiqotlar “**Shaytanat**” asarida muallif tomonidan ma‘no nuanslari va sinonimik qatorlardan samarali foydalanilganligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Tohir Malik asarlarida insoniylik va axloqiy qadriyatlar muammosini yoritishda N.N. Khamidovna va N. Navruzova tadqiqotlarida konnotativ ma‘nolar va badiiy adabiyotdagi lingvistik xususiyatlarining tahlili ham e‘tiborga molik. Ushbu manbalarda axloqiy obrazlar va ularning adabiy qiyofasi orqali yozuvchi o‘zining ijtimoiy-falsafiy qarashlarini qanday ifodalaganligi yoritilgan.

Tadqiqotda adabiy tahlil va qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Asarlar tahlilida semantik va struktural tahlil asosida insoniylik va axloqiy qadriyatlarining qanday badiiy ifoda topgani o‘rganildi. Shuningdek, psixologik tahlil yordamida asar qahramonlarining xarakteri va ularning axloqiy tanlovlari chuqur o‘rganildi. Tahlil davomida qiyosiy-tipologik yondashuv orqali Tohir Malik asarlaridagi axloqiy konfliktlarning boshqa o‘zbek adabiyoti namunalari bilan farqli va o‘xshash jihatlari solishtirildi. Metodologik asos sifatida struktural va semantik tahlil yondashuvlari tanlanib, badiiy matnlarning axloqiy tasvir vositalari aniqlangan. Natijada, Tohir Malik asarlarida insoniylik va

¹ Qobilova N.S., Rajabova M.A. Tohir Malik Asarlarida Inson Xarakterini Ifodalovchi Leksik Birliklarning Ijobiy Va Salbiy Xususiyatlari // Interdisciplinary Conference of Young Scholars in Social Sciences. 26 th -28th -February. 136-143 b.

axloqiy qadriyatlarining badiiy tasviri, ularning jamiyatga ta'siri va yozuvchining axloqiy-falsafiy pozitsiyasini aniqlashga yo'naltirilgan tadqiqot olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tohir Malik asarlari o'zbek adabiyotida insoniylik va axloqiy qadriyatlarni yuksak badiiy darajada aks ettirishi bilan ajralib turadi. Tadqiqot davomida yozuvchining “Shaytanat”, “Murdalar gapirmaydilar” va “Iblis devori” kabi asarlari tahlil qilinib, ularda insoniy fazilatlarining turli badiiy tasvir vositalari orqali ifodalanishi o'rganildi. Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, Tohir Malik asarlarida insoniylik tushunchasi faqatgina ijobiy axloqiy qadriyatlar bilan cheklanmay, balki inson xarakterining murakkab jihatlarini yoritishda ham qo'llanilgan. Shaytanat romanida ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash tasviri realistik uslubda berilib, qahramonlarning axloqiy tanlovlari turli ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi ko'rsatilgan. Bu jihatdan yozuvchi inson ruhiyati va axloqiy qadriyatlarining dinamik rivojlanishini chuqur tahlil qilgan.

Tahlil natijalariga ko'ra, adib asarlarida insoniylik tushunchasi quyidagi asosiy jihatlar orqali ifodalangan:

1. Leksik birliklar va badiiy vositalarning maqsadli qo'llanilishi – Tadqiqot davomida aniqlanishicha, yozuvchi qahramonlar xarakterini ochib berishda sinonimlar, antonimlar va frazeologik birliklardan keng foydalangan. Masalan, “Shaytanat” romanida insoniylikning salbiy jihatlarini ifodalash uchun hayvon nomlari yoki metaforalar ishlatilgan bo'lsa, ijobiy fazilatlar, aksincha, yuksak martabali tushunchalar bilan bog'langan.
2. Qahramonlarning axloqiy tanlovi va ijtimoiy muhit – Tohir Malik asarlarida insoniylik faqat individuallik doirasida emas, balki jamiyat bilan uzviy bog'liq holda talqin etiladi. Xususan, “Murdalar gapirmaydilar” qissasida shaxsiy manfaat va axloqiy prinsiplar o'rtasidagi ziddiyat badiiy talqin qilinadi.
3. Tarixiy va falsafiy kontekst – Adib asarlarida insoniylik masalasi tarixiy va falsafiy jihatdan keng yoritilgan. Jumladan, “Iblis devori” asarida axloqiy qadriyatlarining avloddan-avlodga o'tishi, inson xarakterining shakllanishi va ijtimoiy norma sifatidagi insoniylik tamoyillari yoritilgan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Tohir Malik asarlari nafaqat badiiy asar sifatida, balki ijtimoiy-falsafiy tafakkurni aks ettiruvchi manba sifatida ham alohida ahamiyatga ega. Uning qahramonlari o'z harakatlari, nutqlari va ichki kechinmalari orqali jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarining turli ko'rinishlarini aks ettiradi. Yozuvchi insoniylikni statik tushuncha sifatida emas, balki jamiyat va shaxs o'rtasidagi uzviy bog'liqlik doirasida tahlil qilgan. Shunday qilib, ushbu tadqiqot natijalari Tohir Malik asarlarida insoniylik va axloqiy qadriyatlar masalasining adabiy va falsafiy yondashuvlar asosida tadqiq etilishi zarurligini ko'rsatadi. Kelgusida yozuvchining boshqa asarlarida insoniylik konsepsiyasining qiyosiy tahlili ham o'tkazilishi mumkin.

XULOSA

Tohir Malik asarlarida insoniylik va axloqiy qadriyatlar realistik tasvir hamda badiiy tahlil orqali chuqur ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yozuvchi inson xarakterini shakllantirishda ijtimoiy muhit, axloqiy tanlov va ichki kechinmalarni ustalik bilan tasvirlagan. Asarlardagi qahramonlarning nutqi va xarakteri orqali insoniy fazilatlar va axloqiy ziddiyatlar

INTERNATIONAL CONFERENCE
“Global Horizons in Philology and Pedagogy: Experiences of Turkic Nations”
September 25, 2025

yoritilgan. Ushbu tadqiqot natijalari Tohir Malik ijodining nafaqat adabiy, balki falsafiy va ijtimoiy jihatdan ham dolzarb ekanini ko'rsatadi. Uning asarlari shaxsiy rivojlanish va jamiyatning axloqiy tamoyillarini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi. Kelgusida yozuvchining badiiy uslubi va axloqiy qadriyatlarni ifodalashdagi xususiyatlarini yanada kengroq o'rganish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nurmonov A., Shahobiddinova Sh., Iskandarova Sh., Nabiyeva D. O'zbek tilning nazariy grammatikasi. Morfologiya. – Toshkent, 2001.
2. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 1981. – 312 b.
3. Rasulov R., Narzieva M. Leksikologiyani o'rganish. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Tohir Malik. Shaytanat. – Toshkent.: Hilol – nashr, 2017.